

75. Het lichaam zoals wij het kennen is a fortiori een symbolisch en imaginair bekleed, versneden, geconstrueerd lichaam. We kennen het slechts via betekenaars, opvattingen, theorieën, die we erop toepassen. Daarbij is de medische theorie zonder twijfel de meest succesvolle, maar het blijft een theorie, wat meteen wil zeggen dat ze niet samenvalt met de realiteit. Voor de lezer die nu begint te twijfelen aan mijn verstandelijke vermogens, heb ik een eenvoudig argument: neem medische publicaties van nauwelijks een paar decennia terug, en je zult zien dat die op verscheidene punten serieus verschillen met de huidige. De theorie is veranderd, zodanig zelfs dat ook de daaruit voortvloeiende medische praktijk gevoelig gewijzigd is. Neem een handboek van een paar eeuwen terug, en je vindt zelfs een ander lichaam, omdat de toenmalige theorie vanuit een totaal ander paradigma vertrok. De daarbij aansluitende idee dat onze generatie de top van de kennis bereikt heeft, en dat er na ons hoogstens wat aanvullingen in voetnoten bij komen, is een narcistische illusie die bij élk tijds kader hoort. Er komt over een paar eeuwen ongetwijfeld een ander paradigma, dat een ander lichaam zichtbaar zal maken, en waarbij men meewarig terug zal blikken op onze opvattingen, evenzeer in de overtuiging eindelijk de enige ware theorie ‘ontdekt’ te hebben. 76. Zelfs een geringe bekendheid met de geschiedenis van de geneeskunde volstaat om te zien hoe binnen het medisch denken over het lichaam bepaalde paradigmatische benaderingen opkomen, de overhand krijgen en vervolgens verdwijnen. Hetzelfde geldt voor de manier waarop men onderzoek pleegt te doen. Dergelijke paradigma’s bepalen hoe we de werkelijkheid van het lichaam zien op grond van bepaalde onderzoeksmethodes. In tegenstelling tot wat de leek denkt en wat sommige scientistische fanatiekelingen beweren, gaat het nooit over een onbevooroordeelde objectieve kijk op grond van methodes die altijd al toegepast werden. Integendeel. 125. Het gebruik van afkortingen daarbij is uiterst gevaarlijk, en het is een teken aan de wand dat dit in het hedendaagse discours overal toeneemt. Afkortingen zijn gevaarlijk omdat ze de oorspronkelijke betekenisgelaagdheid van een begrip wegvegen en de deur wijd openzetten voor nieuwe, niet onschuldige invullingen. George Orwell waarschuwde daar al voor in zijn steeds actueler wordende toekomstroman *Nineteen Eighty-Four*: ‘Reeds in de eerste decennia van de twintigste eeuw waren dergelijke afgekorte woorden en zinnen een van de kenmerken van politiek taalgebruik geworden; men had opgemerkt dat de neiging tot het gebruiken van dergelijke afkortingen het sterkst was in totalitaire staten en organisaties.’ 129. De stelling dat een DSM-diagnose geen invloed heeft op de behandeling, is zonder twijfel juist voor zover we onder behandeling de klassieke psychotherapie’n begrijpen. Waar deze stelling te weinig rekening mee houdt, is dat de geestelijke gezondheidszorg meer en meer plaatsgrijpt in een centraal gestuurde en gebureaucratiseerde omgeving, waarin meer en meer mensen werken die hun opleiding vrijwel uitsluitend gekregen hebben binnen de DSMbilisering. In 1989 kon Koster Van Groos nog schrijven dat dit laatste niet zo erg was, aangezien die DSM toch geen enkel effect had op de behandeling. In die periode was een dergelijke DSMbilisering inderdaad minder ingrijpend dan nu, omdat het merendeel van de jonge collega’s hun opleiding kreeg bij oudere collega’s die de klassieke kliniek en bijbehorende theorie’n nog wél kenden en aldus de DSM konden relativeren en bijsturen. Dit is nu minder en minder het geval. Het gebrek aan kennis van de geschiedenis van de eigen discipline blijft mij telkens opnieuw pijnlijk verbazen. Precies daardoor hebben DSM-diagnoses vandaag wel degelijk een invloed op de behandeling. Dit verloopt als volgt. Bij gebrek aan een duidelijke achtergrondtheorie over het psychisch functioneren en met de verplichting om telkens ‘evidence-based’ te werk te gaan, concentreert de jonge clinicus zich uitsluitend op uitwendig observeerbare verschijnselen, zeg maar: het gedrag. Dit is de ‘tabula rasa’-illusie van de onbevooroordeelde waarneming. Iets waarvan ongeveer elke filosofie en methodologie het illusoir karakter aangetoond heeft. Het resultaat - een schijnbaar objectieve ordening van wat men geobserveerd heeft - is grotendeels arbitrair en bij gebrek aan een

ondersteunende theorie kan dit slechts leiden tot een psychodiagnostische botanica. De aldus verworven botanische categorisatie kent geen enkele sturende, conceptuele inbedding die toelaat te begrijpen waarover het gaat en een weging te maken. Bij gebrek daaraan moet onze jonge clinicus onvermijdelijk terugvallen op het plat normatieve en verglijdt zijn diagnose naar waardeoordelen, in termen van gewenst-ongewenst of aangepast-onaangepast gedrag. Anders gesteld: deze vorm van diagnostiek is vooral sociaal conformerend en hoort thuis in een ander register, meer bepaald het maatschappelijk-juridische. Een diagnostische aanpak die beperkt blijft tot het gedrag leidt tot een negatief waardeoordeel vermomd als diagnose, zodat de behandeling slechts symptoomdempend en gedragscorrigerend kan zijn. Helaas is het succes van een dergelijke aanpak meestal zeer beperkt, wat menig jonge clinicus tot de overtuiging brengt dat die gedragsstoornissen een hardnekkige neurobiologische basis hebben. Het idee dat symptomen voor de patiënt wel eens een psychologische functie zouden kunnen hebben, is niet meer van deze tijd. Het is dan ook helemaal geen toeval dat de geschiedenis van de DSM-Task Force vooral een steeds toenemende invloed van Big Pharma vertoont, want de voornaamste symptoomdempende behandeling vindt plaats met medicijnen. Voor alle duidelijkheid: dit is geen therapeutische consequentie, maar een commerciële. Wat de antipsychiatrie probeerde te vermijden - de koppeling tussen botanica, justitie en het archief - heeft de DSM ten volle doorgevoerd. Een diagnostisch systeem dat geen aandacht wil besteden aan de oorzaken van een psychisch probleem en dat bovendien geen therapeutische bedoelingen wil hebben, hangt in het luchtledige. 133 DiagnoseBehandelCombinaties: goedkoper en efficiënter? De managed care oogt heel professioneel. Een stoornis treft een individu, dat daardoor meteen zijn recht van spreken verliest. Het probleem wordt objectief vastgesteld via een 'assessment'. Dit is het laatste buzzword voor 'diagnostiek' - merk op dat deze term uit de juridische wereld stamt. Vervolgens wordt daaraan de zogenaamde treatment of choice gekoppeld, de 'behandelmethode die de voorkeur geniet', uitgetest op een groep verondersteld identieke verstoringen. Aard van de interventies en hun tijdsduur liggen op voorhand vast, want ook die zijn wetenschappelijk getest. Therapeuten worden getraind om ze zo correct mogelijk toe te passen. Een dergelijke aanpak heeft inmiddels een naam gekregen, in combinatie met de tegenwoordig onvermijdelijke afkorting: DBC's, DiagnoseBehandelingCombinaties. Aangezien dit fenomeen nu in Nederland furore maakt, is het nog maar een kwestie van tijd voor Vlaanderen volgt. Het geheel baadt in een sfeer van zorgzame, zij het onpersoonlijke efficiëntie en berust op de overtuiging van een perfect stuurbare wereld. Wat enigszins bevreemdt, gezien de neoliberale inbedding.

143. Zoals Hanif Kureishi schreef, idealisme is altijd het excuus voor behoorlijk extreme agressie.

150. In 1989 schreef Irvin Yalom wat veel collega's wisten maar niet luidop durfden zeggen: hoe meer ervaring een therapeut heeft, hoe minder strikt hij nog de orthodoxe regels van zijn of haar school volgt. Psychotherapie werkt niet volgens strak afgebakende voorschriften en Elke behandeling is anders omdat elke cliënt anders is. 157. Een tweede reden waarom deze methodes niet zullen werken, is omdat ze de therapeut doelbewust uitschakelen en vervangen door een mechanisch werkende 'executive'. Voorlopig zijn deze nog sterk in de minderheid, maar dat is slechts een kwestie van tijd. Een dergelijke aanpak reduceert het belang van de behandelaar tot nagenoeg nul, en dit terwijl eigenlijk klinisch onderzoek naar de werkzame factoren van psychotherapie - van welke 'kerk' ook - telkens opnieuw de therapeutische relatie naar voren schuift als de meest werkzame. Schakel die uit, en je schakelt meteen een flink stuk van de effectiviteit uit. 158. Straks zal het gros van de therapeuten afgericht worden om zo getrouw mogelijk bepaalde protocollen onveranderd toe te passen, waarbij hun scholingsgraad overeenkomt met het aantal protocollen dat ze beheersen. Merk op dat behandeling in deze nieuwe optie neerkomt op het onderwerpen van de patiënt aan bepaalde geijkte interventies,

waarbij de therapeutische relatie geen relatie is, maar een puur instrumentele verhouding. Vervolgens zal een veralgemeende toepassing van dergelijke verhandboekte behandelingen tot de conclusie leiden dat dit niet werkt en dus dat psychotherapie niet werkt.

178. Het sluit aan bij het thema van mijn tweede hoofdstuk ('Iedereen onschuldig') en is een gevolg van een verkeerd begrepen therapeutisch principe. We stuiten hier op een vreemde, maar niet zo zeldzame kronkel in ons denkproces: wanneer we iets kunnen verklaren, wordt het ook aanvaardbaar. De toepassing daarvan op psychologische problemen gaat nog een flinke stap verder, want dit aanvaarden verglijdt vrij snel naar vergoelijken. De man die zijn vrouw regelmatig afranselt, doet dit op grond van zijn ongelukkige jeugd en de vrouw die haar kinderen laat misbruiken, treft geen schuld omdat ze zelf ooit misbruikt werd. Aldus krijgen zij een vrijgeleide voor hun gedrag, met als boodschap dat zijzelf slachtoffer zijn en hulp verdienen. En vooral: dat verandering van buitenaf moet komen, zonder hun eigen inspanning of keuze. Hen veroordelen is uit den boze, ze kunnen er nu eenmaal niets aan doen. In de forensische psychiatrie is een dergelijke redenering intussen gemeengoed geworden. Ongeveer iedere misdadiger beroept zich op zijn ongelukkige jeugdervaringen als verzachtende omstandigheden, daarin bijgevallen door een pro-Deadvocaat. In ruimer verband heerst de verwachting dat de overheid elk probleem moet oplossen, waarbij de politieke correctheid dicteert dat de underdog steevast gelijk krijgt - een huiseigenaar die een wanbetaler probeert tot de orde te roepen vindt nauwelijks gehoor. Diezelfde wanbetaler gaat vervolgens bij een of andere staatsinstelling een nieuwe woning eisen - en krijgt die ook. Als gevolg daarvan is er het laatste decennium bij de goegemeente een toenemende woede ontstaan over de hulpverleningssector in het algemeen, en pleit politiek rechts voor een afbouw van de zorgmaatschappij. 'De hulpverlener', psychotherapeuten inbegrepen, wordt daarbij kop-van-jut en voor zover hij of zij inderdaad bovengenoemde, vergoelikkende redenering propageert, is dit zonder meer terecht. Maar een dergelijke redenering vereenzelvigen met de 'menswetenschappen' laat vooral zien dat men - met inbegrip van die hulpverleners - weinig tot niets begrepen heeft van psychotherapie. Bovendien is het andermaal een voorbeeld van decontextualisering want, zoals ik straks zal aantonen, een dergelijke 'victimisering' (iedereen is slachtoffer) beperkt zich zeker niet tot ons vakgebied. Het is een algemeen kenmerk van een vreemdsoortige liberale moraal die onze maatschappij kleurt. Vreemdsoortig, omdat ze zolang het de zorg- en onderwijssector gaat, gecentraliseerd management niet schuwt en het liberale vooral in de economie toepast.

180. We hebben hier te maken met een giftige cocktail van moreel en cultureel relativisme (iedereen is gelijk, oordelen is verdacht), politieke correctheid (bescherm de underdog tot elke prijs) en simpelweg gebrek aan moed, waardoor psychosociale hulpverlening in het algemeen en psychotherapie in het bijzonder gedegradeerd worden tot een bedrijf dat alles geeft en de mensen alleen maar verwent. De grote goede moedertiet. Dit lost niets op en helpt vooral de problemen in stand te houden. Het is makkelijk voorspelbaar dat de toenemende reactie daartegen de slinger in de andere richting zal doen doorslaan. Meer en meer luidt de boodschap dat afwijkend gedrag géén maatschappelijke oorzaken heeft en dat elk individu voor honderd procent verantwoordelijk is voor zijn situatie; is dat niet het geval, dan spreken we over een ziekte. Voor klassieke psychotherapie is er nauwelijks plaats en de nieuwe aanpak zal medicijnen combineren met dwangmaatregelen. Laat ons duidelijk wezen: er zijn ethische grenzen aan de waanzin, ook aan de waanzin van een hulpverlening die iedereen tot slachtoffer verklaart. Psychotherapie is slechts werkbaar wanneer de patiënt zelf bereid is tot en in de mogelijkheid verkeert om actief mee te werken aan verandering. Is dit niet het geval, dan moet allereerst daaraan gewerkt worden. Het juridische en het klinische vertoog zijn twee verschillende velden, en met uitzondering van degene die aan een psychose lijdt, is iedereen verantwoordelijk voor zijn of haar eigen gedrag. Deze juridisering van de psychosociale sector verschijnt in het vakjargon, waar 'patiënt' en

‘cliënt’ meer en meer plaats moeten maken voor ‘slachtoffer’ en ‘dader’, met daarbij aansluitend slachtoffer- en zelfs daderhulp. Dit is slechts een onderdeel van een veel ruimere maatschappelijke evolutie, waarin iedereen een potentieel slachtoffer is. Een dergelijke victimisering verwijten aan de psi-sector, zoals bijvoorbeeld Anthony Daniels doet - beter bekend onder zijn welluidend pseudonym Theodore Dalrymple - is andermaal een voorbeeld van decontextualisering. Het ruimere plaatje is wel wat complexer en veeleer een gevolg van datgene wat Daniels nu net als oplossing naar voren schuift, namelijk nog meer liberalisering. Juist deze liberalisering ligt aan de basis van de waanidee dat alle morele en culturele overtuigingen subjectief en relatief zijn en dus evenwaardig. Een dergelijke gelijkheid is een illusie en heeft vooral geleid tot de macht van de economisch sterkste én tot een negatieve moraal met een veralgemeend slachtoffergevoel.

186. Dit kan nog verder uitgebreid. We leven in de beste der denkbare werelden, nooit was er zoveel veiligheid, gezondheid, onderwijs, waren er zoveel sociale vangnetten. En toch voelen we ons onveilig, maken we ons zorgen over onze gezondheid en - vooral - hebben we meer depressies en angsten dan ooit tevoren. Het idee te leven in de beste der denkbare werelden staat haaks op mijn kritiek in het eerste hoofdstuk, waar het sociaaleconomisch bestel als oorzaak van psychische verstoringen naar voren geschoven werd. Het verdwijnen van identiteitsverlenende groepen liet het individu verweesd achter, waardoor het bovendien lijkt alsof zijn daaruit voortvloeiende problemen inderdaad alleen maar ‘zijn’-problemen zijn. De beschuldiging van ondankbaarheid daarbovenop bevestigt een dergelijke decontextualisering nog meer en bevordert onze collectieve blindheid voor een nochtans onvermijdelijke vaststelling: dat ‘alles’ hebben, en vooral de overtuiging dat dit ook kan, een uiterst vruchtbare bodem vormt voor psychische ellende binnen een maatschappij waar het individu niet meer gedragen wordt door een groep.

195-6. Meritocratie: ‘Omdat je het (niet) verdient’

Sommige mensen hebben profetische gaven. In 1958(!) publiceerde de Britse politicus en socioloog Michael Young *The Rise of the Meritocracy*, een satire over een toekomstige maatschappij waarin iedereen loon naar werken krijgt op grond van een uitgekiend meetstelsel voor eenieders prestaties - vandaar de benaming: alle macht (kratos) aan de verdienste (meritus). In de beginperiode zijn de resultaten zeer positief: de ergerlijke vriendjespolitiek van weleer wordt afgestraft, hardwerkende en capabele mensen beklimmen de maatschappelijke ladder zeer snel, duffe organisaties krijgen een to-taal nieuwe dynamiek. Deze positieve balans kantelt na amper één generatie, en in toenemende mate, naar de tegenovergestelde kant. Gemeenschapszin, solidariteit en diversiteit verdwijnen als sneeuw voor de zon; wantrouwen en afgunst nemen toe, samen met een hang naar conformiteit zoals gedefinieerd door het meetstelsel. Een exploderende bureaucratie creëert een eigen papieren werkelijkheid waarin ‘toefta’ centraal staat - dit is een benaming uit het Stalintijdperk voor het geraffineerde bedrog om toch maar de norm te behalen. Maatschappelijk ontstaat er een toenemende arrogantie bij de nieuwe elite (Triumph des Willens) in combinatie met een dalende zelfkritiek. Leden van deze elite nemen nog nauwelijks maatschappelijke verantwoordelijkheid; alleen hun eigen carrière telt. Lintjes interesseren hun niet, enkel een bijkomende premie is van belang, desnoods een oprotpremie (‘I was crying all my way to the bank’).

Complementair daaraan ontstaat er een steeds meer gedemoraliseerde onderklasse. In een dergelijke maatschappij is het niet beantwoorden aan de prestatienormen uitsluitend de schuld van het individu (Omdat je het niet verdient). De term ‘onderlaag’ is relatief, want dit tekortschieten treft alle lagen van de bevolking. De sociale ongelijkheid krijgt bovendien zeer snel een statisch karakter, in schril contrast met het aanvankelijk dynamiserend effect van de meritocratie. Daarbij krijgt een kleine topgroep steeds meer macht, verdwijnt de middengroep en

ontstaat er een nieuwe onderklasse van constant geëvalueerde, immer belaagde en steeds vervangbare werkmieren, naast een groep die simpelweg overbodig is en al helemaal niet meer meetelt. Een crisis op het gebied van identiteit en zelfrespect is het gevolg. Intussen is een dergelijk maatschappijmodel realiteit geworden.²⁰⁶ Op dit punt kunnen we een verband leggen met de maatschappelijke veranderingen. Aangezien vandaag de dag de symbolische autoriteitsfunctie grotendeels ondermijnd is, zullen kinderen vaak ook correcte spiegelingen niet overnemen, omdat de ander van dienst geen gewicht meer krijgt. Helaas is het huidige onderwijs daar vaak een illustratie van, als uitvergroting van wat elders eveneens bezig is. Als een leerkracht - excuseer, een leerprocesbegeleider - tegenwoordig een straf geeft, loopt hij het risico een woedende ouderover zich heen te krijgen en - als hij/zij het helemaal slecht getroffen heeft - ook nog gedesavouéerd te worden door de directie. Dit toont aan dat het probleem niet uitsluitend het ontbreken van autoriteit betreft, maar eveneens dat een zelfs aanwezige autoriteit vaak letterlijk geen gehoor meer vindt, omdat de noodzakelijke ruggensteunende Ander verstek laat gaan. Het probleem zit hem dan niet in de kwaliteit van de spiegeling, wel in het ontbreken van een draagvlak ervoor.²²² De lijn van de sociaal-economische veranderingen naar de problematiek op het niveau van het individu kent vele tussenstations, waarbij het vooral de laatste zijn die ons als therapeut moeten interesseren, dicht bij de eindhalte die het individu is. Daar vinden we het voor ons belangrijkste verschil met de vroegere psychopathologie. Ruw geschetst lijdt de klassieke psychoneurose aan te veel verbeelding, de nieuwe actualpathologie aan te weinig. In een andere, maar even ruwe formulering heet het dat de nieuwe groep patiënten geconfronteerd wordt met het Reële, terwijl de vroegere aanmoddert in het Imaginaire. Dit betekent dat er op een ruimer, maatschappelijk vlak een verschuiving moet hebben plaatsgegrepen, weg van het Symbolische in de richting van wat men veronderstelt de échte werkelijkheid te zijn. De huidige dictatuur van het getal is daarvoor indicatief. Onze preoccupatie met cijfers, en dan liefst 'groeicijfers' (opiniepeilingen, kijkcijfers, beurskoersen, budgetten, salarissen, penislengte, et cetera) verbergt een onderliggende angst om te moeten denken. Alvorens men een discussie aangaat binnen een zogenaamd beleidsorgaan (aandeelhouders, faculteitsraad, ziekenhuiscommissie, politiek bureau) moet men eerst 'de cijfers' zien; heeft men die eenmaal gezien, dan is elke discussie overbodig. Het getal wordt verondersteld vanzelf de waarheid te produceren over een verondersteld transparant gemaakte werkelijkheid. Dezelfde angst voor het denken verschijnt in goedbedoelde raadgevingen aan mensen in nesten: 'Je moet daar allemaal niet zoveel over nadenken, dat lost toch niets op, het maakt de dingen alleen maar erger.' De volgende logische stap is die naar het denken belemmerende medicijnen waarvan de benaming in het Frans - 'des stupéfiants' - zoveel duidelijker is dan het halfzachte 'tranquillizers'. Cijfers zijn slechts bruikbaar binnen een genuanceerd denkproces - daarbuiten zijn ze niets anders dan argumenten ter manipulatie van de niet zo zeer zwijgende dan wel naïeve meerderheid. Intuïtief weten, gestoeld op ervaring, telt niet meer mee omdat het niet cijfermatig uit te drukken is. Omgekeerd krijgt iets overtuigingskracht zodra er cijfers zijn. De huidige wetenschap hecht enorm veel belang aan falsifieerbaarheid (het kunnen weerleggen van een stelling), en met reden. Nog nooit was wetenschap zo makkelijk te vervalsen en zo eenvoudig te manipuleren, nog nooit verkreeg een vervalsing zo makkelijk zoveel overtuigingskracht als vandaag. Het stijgend cijferfetisjisme illustreert het dalend belang en zelfs de teloorgang van de taal. Niet alleen omdat cijferwetenschappers niet kunnen schrijven, maar vooral omdat het veronderstelde waarheidsgehalte van taal op zich verdacht wordt, en vervangen door de zekerheid die men in het getal meent te vinden. Voor alle duidelijkheid: mocht een lezer nu denken dat ik een exclusief pleidooi hou voor taal en tegen statistiek in functie van het bereiken van waarheid en weten, dan heeft hij het bij het verkeerde eind. Het taalfetisjisme van weleer in combinatie met het

neerkijken op de cijferaanpak vindt vandaag zijn volmaakte spiegelbeeld in het huidige cijferfetisjisme en het neerkijken op de schrijvelaars - dat de eersten geen flauw benul hadden van cijfers en de tweede groep ronduit analfabeet is, zijn slechts details. Los daarvan zijn zowel taal als cijfers betekenaars, en dus symbolische voorstellingen van een steeds onbereikbaar Reële dat slechts arbitrair en dus op grond van conventies, afspraken, weergegeven kan worden – ‘Ceci n’est pas une pipe’. Retoriek en statistiek zijn weliswaar ongemakkelijke, want allochtone burens die zich op eenzelfde afstand bevinden van de werkelijkheid, en binnen de taal is poëzie de stijlform die het dichtst komt bij het zegbare van het onzegbare. Het is geen toeval dat heel wat topwetenschappers ook binnen de poëzie hun plaats vonden, zij het schroomvallig en verborgen. Zo iets hoort nu eenmaal niet voor een echte wetenschapper. Taal, of ruimer: symbolisatie, waartoe cijfers en statistiek ook behoren, schiet sowieso tekort in haar benadering van het Reële. Dit tekortschieten kan plaatsgrijpen op twee posities die tegenover elkaar staan op een bepaald continuum. Enerzijds aan het begin van de taalverwerving en taalbeheersing, zoals bij een kleuter die in zijn gefrustreerde zoektocht naar het juiste woord soms om het even wat eruit flapt. Anderzijds aan de uiterste eindlimiet ervan, waar ‘gewone’ taal ontoereikend is om uitdrukking te geven aan wat ons drijft en waarnaar het ons drijft - zie de mystiek en Joyce, als ultieme pogingen daartoe. Alain Badiou (2007) beschrijft in een mooie taal de structurele afstand tussen woord en ding, tussen voorstelling en werkelijkheid en de onvermijdelijk daaruit voortvloeiende cirkelredeneringen, waarbij hij de limiet van wetenschap als representatiesysteem van de natuur aangeeft. Onze huidige methodologie verplicht ons ertoe, zeker in de menswetenschappen, ons onderzoek steeds verder uit te zuiveren, omdat het er altijd van verdacht wordt dat het niet algemeen genoeg is. Een dergelijke zuivering van de representatie impliceert een zuivering van de werkelijkheid, waardoor we uiteindelijk overblijven met een uitgezuiverd Niets waarover we Alles weten. Volgens de klassieke formule lokt actie reactie uit. Het daarin besloten risico is dat psychotherapie verschuift naar wat Foucault (1972) aangeklaagd heeft bij het ontstaan van de psychiatrie, namelijk een sociaal dwingende en disciplinerende macht onder het mom van pseudowetenschap en pseudohumanitarisme. Tegenwoordig is dit zo mogelijk nog meer het geval, en bovendien in combinatie met een nooit geziene farmacologisering en steeds toenemende dwangmaatregelen. Alleen de collectieve reactie ertegen blijft uit. De ironie wil dat dit uitblijven een illustratie is van het probleem: éenzaamheid.